

çebe tebaası da Kâşgar ve Yedisu civarında bu prenslere katılarak Kazaklar adıyla yeni bir kabile federasyonu oluşturdular.

872 (1468) yılında Timurlu Şehzadesi Hüseyin Baykara, Ebû Said Mirza'ya karşı yardım istemek üzere Ebü'l-Hayr'ın ordugâhına geldi. Ebü'l-Hayr yardımcı kuvvetler göndereceği sırada ağır bir hastalığa (maraz-ı felc) yakalandı ve ordu yola çıkmadan vefat etti. Onun kış mevsiminde büyük bir ordu ile Moğollar'a karşı çıktığı bir sefer sırasında Akkişlak'ta (muhtemelen bugünkü Almatı) öldüğüne veya âsi akrabaları tarafından öldürüldüğüne dair rivayetler de vardır. Kurduğu devlet ölümünden sonra bir süre karışıklık içinde kalmış ve Özbekler dağılmışlardır. Ancak XVI. yüzyılın başında torunu ve Şah Budak'ın oğlu Şeybânî Han (Muhammed), Özbekler'in büyük bir kısmını etrafında toplayıp Mâverâünnehir'i ele geçirdi.

#### BİBLİYOGRAFYA :

H. H. Howorth, *History of the Mongols*, London 1876-1927, II/2, s. 686-691; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya İle Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), İstanbul 1975, s. 7-8; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 34-35; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla / Cengiz Han / Timur* (trc. Reşat Uzmen), İstanbul 1980, s. 443; A. Zeki Velidî Toğan, *Bugünkü Türkli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 36-38; W. Barthold, "Ebülhayr", *IA*, IV, 84-85; a.mlf., "Abu'l-Khayr", *EI<sup>2</sup>* (İng.), I, 135; Hans R. Roemer, "Timurlular", *IA*, XII/1, s. 354-357; Y. Bregel, "Abu'l-Kayr Khan", *EI<sup>r</sup>*, I, 331-332.



MUSTAFA BUDAK

#### EBÜ'İ-HAYR el-İŞBİLİ

(أبو الخير الإشبيلي)

Ebü'l-Hayr eş-Şeccâr el-İşbîlî  
(V./XI. yüzyıl)

*Kitâbü'l-Filâha* adlı eseriyle tanınan  
Endülsüslü âlim.

Endülüs'ün İsbiliye (Sevilla) şehrinde doğdu. Bağ bahçe işleri ve ağaç dikim ve bakımıyla uğraşan bir kişi olduğu için kendisine "Şeccâr" lakabı verilmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. VI. (XII.) yüzyılın sonlarına doğru yaşadığı bilinen, İbnü'l-Avvâm diye meşhur İsbiliyeli botanikçi Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Avvâm el-İşbîlî'nin kendisinden alıntı yapmış olması ondan daha önceki bir tarihte yaşadığını göstermektedir. Muhtemelen V. (XI.) yüzyılda yaşayan İbn Vâfid el-Lahmî, İbn Bessâl, İbn Haccâc el-İşbîlî ve Tignerî gibi ziraatçılarla çağdaştır.

Yazma nüshaları Biblioth que Nationale'de (nr. 4764, vr. 64-161), Tunus'ta Zeyt ne Kütüphanesi'nde ve Kuzey Afrika'daki bazı önemli kütüphanelerde bulunan *Kitâbü'l-Fil ha*'nın ana bölümleri şunlardır: a) Ağaç dikimiyle ilgili genel düşünceler. Uygun aylar; ayın (mehtap) ağaç dikimi üzerindeki etkisi; ağağların dikilme ve meyve verme zamanı; ağağların yaşı;  fetler; hava, ateş, su ve canlıların ağaca verdiği zararlar; zeytin, incir ve hurma ağağlarının özel bakımını hakkında bilgiler. b) Asil ağaç dikimi ve ekimi. Ađađlar, fındık gibi bodur ağaç ve çalılar; tane, tohum; daldırma ( ubuk); budama; aşılama; meyve ve sebze konservesi yapımı; sebze yetiştirme; kokulu bitkiler, çiçekler; keten ve pamuk; muz ve şeker kamışı. c) Kümes hayvanları. Çiftlik hayvanları ve güvercinler; bal arıları ve vahşî hayvanlar; zararlı hayvanlar (sürüngenler, kemiriciler, böcekler). d) Meteorolojik ve astrolojik tahminlerle ilgili genel bilgi ve deneyler.

Eb 'l-Hayr eserini telif ederken şahsî tecrübelerinden, bağ, bahçe, park ve tarlalarla İsbiliye'nin Şeref denilen ormanlarında yaptığı gözlemlerden ve Ebû Hanife ed-D never 'nin ( . 282/895) *Kitâbü'n-Neb t*'ının İbn Uht  G nim tarafından yapılan altmış bölümlük şerhi, İbn Vahşiy 'nin *el-Fil hat 'n-Naba iy 'si* ile İbn Vâfid, İbn Bess l ve İbn Haccâc'ın kitaplarından ve bu eserlerde kullanılmış olan Aristo gibi klasik yazarların görüşlerinden faydalanmıştır. Eser bütünüyle teknik tarım biliminin deneylere dayalı bir ürünü olmakla birlikte genel zira  literatür yanında işin folklorik yanını ve b til inançları, muska ibareleriyle tilsim tariflerini vermeye de ihmal etmemiştir. Birçok ilmi makalede çeşitli parçaları yayımlanmış olan eserin tamamı henüz basılmamıştır. 1358 (1939) yılında Fas'ta neşredilen bir *Kitâbü'l-Fil ha* Eb 'l-Hayr'a izafe edilmişse de (nşr. K d  Sidi et-Tih m ) bu eser ona ait değildir (geniş bilgi için bk. Vallicrosa, *Al-Andalus*, XIX, 129-142; *EI<sup>2</sup>* [İng.], I, 136).

Eb 'l-Hayr el-İşbîlî'nin *Muhtaşar fi 'ilmi'n-n c m ve'l-fil ha* adını taşıyan diğer bir eseri, 19 Zilkade 953 (11 Ocak 1547) tarihinde Y suf b. Sa'dullah b. Bektut Feyzi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Tercümenin 985 Zilkadesinde (Ocak 1578) istinsah edilen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 2707/2, vr. 65<sup>b</sup>-98<sup>b</sup>). Muhammed el-Arab , neşre hazırladığını haber verdiği *'Umdetü'l-*

* tabib fi ma'rifeti'n-neb t* adlı eserin de büyük ihtimalle Eb 'l-Hayr el-İşbîlî'ye ait olduğunu belirtmekte ve bunu g steren bilgiler kaydetmektedir (bk. bibli.).

#### BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacc c el-İşb l , *el-Mu ri' fi'l-fil ha* (nşr. Sal h Cerr r – C sir Eb  Safiy ), Amman 1402/1982, n şirin mukaddimesi, s. Ş-C, D; Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaften*, s. 446-447; J. M. Millàs Vallicrosa, "Sobre bibliografía agron mica hispano rabe", *Al-Andalus*, XIX, Madrid 1954, s. 129-142; a.mlf., "Aportaciones para el estudio de la obra agron mica de Ibn Ha y y y de Ab 'l-Jayr", *a.e.*, XX (1955), s. 87-105; Muhammed el-Arab  el-Hatt b , "Eb 'l-Hayr el-İşb l  ve *Kit b  'Umdet 'l- tabib fi ma'rifeti'n-neb t*", *el-'Aka-demiy *, IV, Rabat 1989, s. 33-39; H. P r s, "Abu'l-Khayr al-Ishb l ", *EI<sup>2</sup>* (İng.), I, 135-136.



CEVAT İZGİ

#### EB 'İ-HEYC 

(bk. ABDULLAH b. HAMD N).

#### EB 'İ-HEYSEM

(bk. M LİK b. TEY YH N).

#### EB 'İ-H D  es-SAYY D 

(bk. SAYY D ).

#### EB 'İ-HÜSEYİN el-BASR 

(أبو الحسين البصري)

Eb 'l-Hüseyin Muhammed  
b. Al  b. Tayyib el-Basr   
( . 436/1044)

*el-Mu'amed* adlı eseriyle tanınan  
Mu'tezile kel mcisi ve fık   limi.

Basra'da doğdu. Kaynaklardaki kısırlı bilgilerden hayatının büyük bir kısmını Bađdat'ta geçirdiği, tahsilini bu şehirde tamamlayıp üretim ve ilmi faaliyetlerini genellikle burada yürüttüğü anlaşılmaktadır. Klasik kaynaklarda, Basra Mu'tezile ekolünün meşhur  limi K d  Abd l- ebb r'ın önde gelen talebelerinden olduğu, hadis otoritelerince fazla tanınmayan T hir b. Leb e'den de bir süre hadis okuduğu kaydedilir.  rendiđi hadislerden sadece birini rivayet ettiği bilinen Eb 'l-Hüseyin, Zeheb  ve İbn Hacer el-Askal n  gibi hadis otoriteleri tarafından rivayete ehil görülmemiştir (*Miz n 'l-i'tid l*, III, 654; *Lis n 'l-Miz n*, V, 298).

Eb 'l-Hüseyin el-Basr 'nin biyografisini veren kaynaklarda rastlanmayan, an-